

PETI LEHEL

„DEEE – MONDOM –, ÉN ERDEI [ERDÉLYI] VAGYAK!”

A MOLDVAI CSÁNGÓ VENDÉGMUNKÁSOK MAGYARORSZÁGI TAPASZTALATAI A HOZZÁJUK VALÓ VISZONYULÁSOKRÓL

Ebben a tanulmányban azt vizsgálom meg, hogy hogyan élték meg a moldvai csángó vendégmunkások magyarországi tartózkodásuk idején a hozzájuk való viszonyulásokat és ennek milyen hatása lehetett arra, ahogyan a magyar nemzeti közösséggel való kapcsolatukat elgondolják. A csángó vendégmunkásokkal szembeni attitűdöket, reakciókat tehát az ő nézőpontjukból mutatom be, olyan helyzetekre való rákérdezéseket is tartalmazó interjúk alapján, amelyekben a csángó vendégmunkások származása (amely az etnicitásuk részét képezi) valamilyen formában tematizálódott. Az elemzésre kerülő beszámolókat a csángó vendégmunkások olyan szituációkról szóló élményei képezik, amikor kulturális-etnikai másságukat a velük Magyarországon kapcsolatba kerülő személyek leereagálták.

Az elemzésre kerülő etnográfiai anyag nagyobb része a 2000-es évek elejére/közepére vonatkozik. A beszámolók kisebb részében a magyarországi vendégmunka kezdeteit jelentő 1990-es évekről is szó van, míg néhány történet a közelmúltra és a jelenre vonatkozik. Az interjúk keretében elhangzott történeteket 2020–2022-ben rögzítettem¹, a visszaemlékezések ilyenképpen 20-30 éves élményekre vonatkoznak.²

Az itt elemzésre kerülő tapasztalatok gyakoriságát vagy kizárólagosságát mint a kvalitatív kutatások esetében általában, nem lehet megállapítani.³ A bemutatásra kerülő történetek ugyanakkor véleményem szerint a főbb tendenciákat jelzik, még akkor is, ha további terepmunkát követően a magyarországi tapasztalatokat illetően akár új témák is előkerülhetnek, árnyalva azt, hogy a csángó vendégmunkások hogyan élték meg azt, hogy Magyarországon miként viszonyultak hozzájuk.

¹ Kivéve egy 2012-ben és egy 2015-ben készült interjút. Kutatásaim a Domus Szülőföldi Ösztöndíj támogatásával végeztem.

² A terepmunkát egy Szeret és egy Tatros menti településen folytattam. Mindkét falu azok közé a kevés moldvai falvak közé tartozik, ahol a nyelvcsere előrehaladottsága ellenére a privát élettérhez kapcsolódó élethelyzetekben, főleg az idősebb generációhoz tartozó személyekkel való kommunikáció során viszonylag gyakran használják a csángó dialektust.

³ A tanulmány elő változatához fűzött megjegyzései során Kiss Dénes teszi fel a kérdést, hogy mennyire kollektív ez az emlékezet. Köszönöm a kommentjeit.

Elemzésemben ugyanakkor megpróbálom bemutatni, hogy milyen – Magyarországról és a magyarországi magyarokról szóló – sztereotípiák, előképek alapján viselkedtek a csángó vendégmunkások ott-tartózkodásuk idején az adott kommunikációs helyzetekben. Számukra a magyarországiak hozzájuk való viszonyulása egy folyamatos értelmezési kényszerhelyzetet teremtett, melynek során etnicitásukat maguk számára újra kellett definiálniuk. Ezért kísérletet teszek annak megvizsgálására is, hogy a magyarországi vendégmunkáról szóló interjúkban hogyan utaltak a csángók magukra, etnicitásukra.

A mai moldvai csángók identitásáról

A moldvai csángók identitását elemző néprajzi/nyelvészeti szakirodalomban számos bizonyítékát találjuk annak, hogy az identitás eltérő tartalmi aktivizálódnak különböző viszonyítási helyzetekben.⁴ Például az anyanyelvű ortodox románoktól való vallási és kulturális másságuk kihangsúlyozásához katolikusként, máskor meg magyarnak mondják magukat.⁵ Az általuk használt nyelvváltozatot a románok/román nyelv viszonylatában gyakran „magyarnak”, míg a Moldván kívüli magyarság/magyar nyelvhez viszonyítva nyelvüket (vagy: „ahogy beszélnek”) a magyartól megkülönböztetve csángónak (vö. „csángós beszéd”, „csángó/-sul/-san beszélünk”) mondják. Ugyanakkor a csángók számára akkor is fontos az ortodox románoktól való megkülönböztetés, amikor ők maguk is románul beszélnek, mivel a csángók „másfajta” románként beszélnek a moldvai ortodoxokhoz viszonyítva.⁶ Az etnicitás Richard Jenkins-i „intézményi kontextusában”,⁷ a hivatalos (román) intézményekhez való viszonyukban probléma nélkül azonosulnak a „román” etnonímmel, és természetes számukra, ha az intézmény románként tekint rájuk. A lokalitás határain kívül, amikor csoportazonosságuknak nincsenek mások által elismert referenciái (a „külvilág” nem tudja, hogy kik azok a csángók) magukra is előszeretettel vonatkoztatják a román etnonímet, még olyan falvakból szár-

⁴ A moldvai csángó társadalom etnikai és nyelvi viszonyainak történeti alakulását számos társadalomtudományi, nyelvészeti, történeti és néprajzi munka mutatja be, amelynek ha csak töredékét is felsorolnánk, sok oldalt betöltene.

⁵ L. például: PETI Lehel: *Etnicitás, nyelvhasználat és migráció egy moldvai csángó településen*, In: JAKAB Albert Zsolt – KINDA István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*, Kriza János Néprajzi Társaság – Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum, Kolozsvár, 2015, 971–992. p., 974. p.

⁶ A Bogdánfalván végzett kérdőíves kutatásunk adatai szerint „A megkérdezettek 74%-a (...) úgy gondolta, hogy a románok másképpen beszélnek románul, mint ők. Ebből az adatból kitűnik, hogy a románul beszélő csángók magas fokú román nyelvű asszimilációjuk ellenére is megkülönböztetve érzik magukat a románoktól”. *Uo.*, 988. p.

⁷ JENKINS, Richard: *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*, (Second Edition) Sage Publications, Los Angeles – London – New Delhi – Singapore, 2008.

mazók is, ahol a „csángós beszéd” a többi faluhoz képest a legkiterjedtebb használati körrel rendelkezik.

A moldvai csángók nagy része, azokban a falvakban is, ahol a csángó/magyar dialektus a román mellett lokálisan többféle szituációban is használatban van, nemzetiségi értelemben (például népszámlálás, adminisztráció, az országhoz és az ország többségi lakosságához fűződő nyelvi azonosságtudat és szolidaritás szempontjából) elsősorban a román nemzeti közösséggel vállal azonosságot, azaz románnak tartja magát. Amikor az identitásukra kérdeznek rá és a csángók esetében elhíresült válasz szerint elsősorban római katolikusnak mondják magukat, ez az identitás elsősorban nem nemzeti, hanem vallási/regionális és bizonyos értelemben kulturális és a nyelvhasználat szituatív szintjére vonatkozik. Ez azt jelenti, hogy akkor, amikor az identitásukat illetően római katolikusnak mondják magukat, az identitásnak ez a szintje legtöbbször esetében ma már nem érvényteleníti az identitás etnikus tartalmát, amely többnyire a román. Ez egy meghatározó többségű állapotrajz, amelyet nem érvénytelenít a csángók között a magukat magyarnak nevezők kisebb csoportja sem. Utóbbi identitásforma a Moldvában a 2000-es évek elejétől időszakonként különböző intézményi struktúrában – magyar vonalon és támogatással – szerveződő magyar oktatási program, az utóbbi időszakban az ezzel párhuzamosan zajló hagyományápoló és -népszerűsítő projektek által lendületet, ideológiai és társadalmi támogatást nyert.

A nyelvtudás és az etnicitás szerepe a moldvai csángók magyarországi munkamigrációja során

Az 1989-es romániai rendszerváltással járó politikai és társadalmi átrendeződés egyik legjelentősebb következménye a moldvai csángók számára a munkamigrációban való tömeges részvételük lett. Az életvitelükben bekövetkező változások nagymértékben a külföldi munkamigráció hatására indultak be.

A migrációs célországok megválasztásában szerepe volt annak, hogy a csángó falvak a nyelvcsere milyen fázisában voltak. Azokból a falvakból, amelyekre a román nyelvhasználat mellett „csángósul”/magyarul⁸ is beszél-

⁸ Az újabb nyelvészeti szakirodalomban Bodó Csanád és kutatótársai (BODÓ Csanád – FAZAKAS Noémi – HELTAI János Imre: Language revitalization, modernity, and the Csángó mode of speaking, *Open Linguistics*, 3., 2017, 327–341. p.), Heltai János Imre (HELTAI János Imre: „Csángós beszéd” és „tisztá magyar”. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, LX., 1., 2016, 22–36. p.), illetve Petteri Laihonen és szerzőtársai (LAIHONEN, Petteri – BODÓ Csanád – HELTAI János Imre – FAZAKAS Noémi: The Moldavian Csángós: the Hungarian speaking linguistic minority in North-Eastern Romania, *Linguistic Minorities in Europe Online* (n.d.), De Gruyter Mouton, Berlin–Boston, 2020, <<https://www.degruyter.com/database/LME/entry/lme.12543347/html>> (letöltve: 2023. 04. 25.)) használják a „Csángó mode of speaking” („csángós beszédmód”, „csángós beszéd”)

tek⁹, a rendszerváltást követően sokan mentek Magyarországra dolgozni. E falvak migrációs célországa a 2000-es évek közepéig korlátozódott túlnyomórészt Magyarországra.¹⁰

A migrációra való ösztönzés esetenként etnikai aspektusaira Rogers Brubaker hívta fel a figyelmet.¹¹ A szerző az „etnikai affinitás” (*ethnic affinity*)¹² olyan helyzeteire utal egyebek mellett, mint például a romániai, szerbiai, szlovákiai és ukrainai magyarok magyarországi munkamigrációja.¹⁴ A szerző megállapítja, hogy az „[...] etnomigránsok¹⁵ nem egyszerűen munka-migránsok vagy »gazdasági menekültek«¹⁶. [...] De a munkamigráció konceptuálisan »tisztá«¹⁷ eseteihez képest, az etnicitás meghatározott szerepet játszik ezeknek a hullámoknak a keletkezésében, alakításában és szabályozásában”¹⁸.

Gödri Irén megállapítása szerint „a Romániából Magyarországra irányuló vándorlást a közép-kelet-európai migrációval foglalkozó külföldi szerzők általában az etnikai migráció kategóriájába sorolják (...)”¹⁹. A szerző ugyanakkor arra a következtetésre jutott, hogy bár (az erdélyi magyarok migrációja esetében) „az etnicitás mint fontos kapcsolati és kulturális tőke van jelen a folyamatban, de tényleges motiváló szerepe csak egy szűkebb csoportnál elsődleges”²⁰.

terminust. („Ez a megközelítés [...] a nyelvi gyakorlatokra nem a megnevezett nyelvek perspektívájából tekint a nyelvire” – LAIHONEN-BODÓ-HELTAI-FAZAKAS: i.m.), és kifejezi a beszélők azon törekvését, hogy nyelvhasználatuk ne a román-magyar szembeállításban belül értelmeződjön (L.: Uo., illetve BODÓ-FAZAKAS-HELTAI: i.m., 330. p.). Én a „csángós beszéd”, „csángósul beszél” (a Tatros menti faluban ezt főleg így használták) „csángó nyelv” alatt a magyar nyelv csángók által beszélt változatát értem. A csángók nyelvhasználatát, „nyelvét” különféle szempontok szerint problematizálja a nyelvészeti szakirodalom. É viták ismertetésének a dolgozatom érvelésének szempontjából nincs különösebb relevanciája.

⁹ L.: Tánzos Vilmos kimutatásait, illetve az adatai nyomán készült térképet a nyelvcsere falvankénti állapotáról/ „nyelvismeret szintjeiről”, ahogy ő nevezi. TÁNZOS Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismerete 2008–2010-ben, In: Uő.: *Madárnyelven. A moldvai csángók nyelvéről*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2011, 29–108. p.

¹⁰ L.: PETI Lehel: Nyelvi keveredés és új identitás egy moldvai csángó településen, *Ethnographia*, CXXVIII., 1. szám, 2017, 137–154. p., 141. p.

¹¹ BRUBAKER, Rogers: Migrations of Ethnic Unmixing in the „New Europe”, *International Migration Review*, XXXII, 4, 1998, 1047–1065. p.

¹² A szerző, Rogers Brubaker fogalma.

¹³ BRUBAKER: i.m., 1048. p.

¹⁴ L.: Uo., 1048. p.

¹⁵ *ethnomigrants*

¹⁶ Az idézőjel is Rogers Brubakertól van.

¹⁷ Az idézőjel is Rogers Brubakertól van.

¹⁸ BRUBAKER: i.m., 1049. p.

¹⁹ GÖDRI Irén: Etnikai vagy gazdasági migráció? Az erdélyi magyarok kivándorlását meghatározó tényezők az ezredfordulón, *Erdélyi Társadalom*, II., 1. szám, 2004, 37–54. p. (38) L. az általa ugyanitt hivatkozott irodalmat.

²⁰ Uo., 52. p.

Elena Tudor szerint a magyarul még beszélő csángó falvakban Magyarországra migrációs célponttá választásában szerepet játszott a csángó nyelvismeret, míg a katolikusság mentén szerveződő kapcsolattartás megkönnyítette az információáramlást, a migrációs hálózatokba való belépést.²¹ A migráció kezdeti szakaszának folyamatait egy 71 éves asszony (aki a rendszerváltás után a férjével együtt maga is dolgozott Magyarországon), így foglalta össze:

*Aztá, hogy a gránicákat [határokat] kinyitották, aztá elkezdtek menni más országba. Az ifjak. Hamarább mindenki Magyarföldre [Magyarországra] ment, mert itt közelébb vót, még tudtak magyarul es kicsit értekezni. De hát osztá kezdtek menni még tovább. Még tovább s osztá, majd, faluba, majd, majd erőst sokan elmentek, majd kicsin maradtak. [...] S egy ha elment a családból, mind, osztá' húzta utána mind az egészet. Vitte testvéreit, még annyikat es, mind egy szálíg. S így, így vót na.*²²

Fodor Katalin írja le, hogy a Magyarországon tanuló moldvai csángó fiatalok nyelvi hátrányaik miatt külföldinek mondják magukat, vagy „(...) »letagadják«²³ magyar nyelvismeretüket, így többnyire mindjárt idegenként kezelik őket (...)”.²⁴ Bár a csángó vendégmunkások számára a csángó nyelv a munkavállalás és határátlépés helyzetében aktivizálható erőforrásként működött (például más vendégmunkásokkal szemben), mégis, csángó voltak nem szívesen vállalták fel. A nyelv erőforrásként való felhasználására a magyarországi vendégmunka során akkor is rá voltak a csángók szorulva, ha azáltal felismerhetővé vált etnicitásuk. A csángó vendégmunkások az etnicitásuk felfedésének ugyanúgy nem örültek, és legszívesebben ugyanúgy „észrevétlenek” maradtak volna, mint ahogy Fodor Katalin a Magyarországra tanulni ment középiskolások esetében megfigyelte. Ortodox többségű hazai környezetben ugyanúgy „láthatatlanságra” törekednek.²⁵

²¹ TUDOR, Elena: Return Migration in a Romano-Catholic Csángós Village in Romania, In: SIDERI, Eleni - ROUPAKIA, Lydia Efthymia (eds.): *Religions and Migrations in the Black Sea Region*, Palgrave Macmillan, h. n., 2017, 83–103. p., 91. p.

²² 71 éves nő, 2020. augusztus 28.

²³ Az idézőjel is tőle.

²⁴ FODOR Katalin: A csángók identitásproblémájának nyelvi és nyelven kívüli okairól, *Moldvai Magyarorság*, XI., 2. szám, 2001, 14–15. p., 15. p.

²⁵ Jól ismert jelenség, hogy a csángók az ortodox románokkal szemben a hosszú távú, intézményes érintkezés helyzetében (közös munkavégzés, lakás a vendégmunka során, katonaság stb.) a csángóság stigmatizáltsága és alacsony társadalmi státusza miatt (előbbi is részben ennek függvénye) megpróbálták eltitkolni csángó voltukat, L. például: PETI Lehel: Migráció és az etnicitás politikája: a moldvai csángók esete, In: JAKAB Albert Zsolt - VAJDA András (szerk.): *Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére*, Kriza János Néprajzi Társaság–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet–Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2017, 305–320. p., 309. p., 311. p. Ennek illusztrálására lásd például ezt a Szeret menti faluból származó beszámolót egy középkorú férfitől, aki munkahelyén saját szóhasználatát szerint „elhallgatta”, „elszégelyelte” csángó mi-

Hegyeli Attila egy Magyarországon dolgozó csángó csoporthoz való magyarországi viszonyulásokról írja, hogy miközben a munkaadók a csángókkal való közös történeti gyökereikről beszéltek, eközben gyakran felelevenítették a „románok” által elkövetett történelmi sérelmeket és szidták a románokat. A „sérelemi beszéd” vagy érthetetlen, vagy irreleváns volt a csángó vendégmunkások számára, ráadásul a munkaadók a csángókat is folyamatosan „románózták”, mint ahogy minden román állampolgárt.²⁶ Mi több, a munkájukat féltő egyes magyarországiak részéről adott esetben „büdös oláhozás” is történt.²⁷ Valószínűleg az ehhez hasonló tapasztalatok eredménye volt, hogy – amint azt Lajos Veronika megállapította – a csángók magyarországi tapasztalataiba ugyanúgy beleférhetett a magyar identitás kialakulása²⁸, mint „a magyar öntudat elsajátításával szemben” kialakuló elutasítás, ellenézés.²⁹

Jon E. Fox szerint az erdélyi vendégmunkások magyarországi tapasztalatai nem találkoztak a magyarországi elit nemzeti egységet hangsúlyozó diskurzusával.³⁰ Megállapítja hogy „(...) az erdélyiek nem fogadták el a magyar állam által promovált nemzeti egység fogalmát, sem a »román«³¹ címkét, amelyet házigazdáik rájuk aggattak Magyarországon. Ezzel szemben a meg tapasztalt gazdasági különbségeket nemzeti különbségekként értelmezték”³².

voltát: 'Tudod mi a probléma? Mi csángók vagyunk. És a világ valahol visszautasít minket, tudod? Csángó lévén, a munkában tartottam a szintet velük. És hallotta, hogy csángó vagyok, sokan, tudod, a románok elutasítottak, tudod? [Azaz az ortodoxok, vagy...?] Az ortodoxok is, románok lévén, visszautasít. Hű', ez csángó, 'hagyd a francba. De én megmondom a szemébe, hogy én csángó vagyok, hogy magyar vagyok. Így mondja, tudod', „csángómagyar”. Én senkinek nem mondtam, 'tudod'? Beszéltem velük, egyikkel es, másikval es, az egész. S nem mandtam meg, hogy tudak magyarul, nem mondtam meg, hogy tudok, semmit. Csak elhallgattam, elszégyelltem.' 47 év körüli férfi, 2012. július 8. A románul elhangzott szövegrészeket aposztróffal jelöltem. A továbbiakban így járok el minden adatközlői idézet közlésénél.

²⁶ L. HEGYELI Attila: „Mint a gomba ide bénóttak...” Moldvai csángók vendégmunkája Magyarországon, In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben*, A Magyarságkutatás könyvtára XXIII., Teleki László Alapítvány, Budapest, 1999, 163–173. p., 167. p.

²⁷ L.: Uo., 168. p.

²⁸ Érzésem szerint inkább egyfajta elmozdulás történt a magyar nemzeti közösséghez való lojalitás és kultúrához való pozitív kötődés irányába.

²⁹ LAJOS Veronika: Modernizáció és társadalom a moldvai csángó közösségekben: kérdésselvetések a migráció témakörében, In: DIÓSZEGI László (szerk.): *Veszélyeztetett örökség, veszélyeztetett kultúrák. A moldvai csángók*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2006, 177–184. p., 181. p.

³⁰ FOX, Jon E.: De la incluziune națională la excludere economică: migrația pentru muncă a etnicilor maghiari către Ungaria, In: ANGHIEL, Remus Gabriel – HORVÁTH István (red.): *Sociologia migrației Teorii și studii de caz românești*, Editura Polirom, Iași, 2009, 105–125. p., 114. p., 120. p.

³¹ Az idézőjel is Jon E. Fox-tól van.

³² Uo., 120. p.

A határon túli magyarok és az anyaországiak közötti identitástartalmak és mentalitás közötti különbségek tematizálása a szépirodalomban is megjelenik.³³

A rendszerváltás utáni periódusban az erdélyi és magyarországi magyarok mentalitásának különbségeivel („szétfejlődésével”?) kapcsolatban Feischmidt Margit a következőket írja: „A román stigma és a magyarokkal való azonosulás kudarcja az Erdélyből származó magyar utazót vagy migránst nemzeti identitása újraértelmezéséhez vezet, amiben immár »különböző magyarok« vannak. Vannak *magyarországi magyarok*, akik felszínesek, önzők és általában közömbösek a nemzet érdekeivel, értékeivel szemben, és vannak *erdélyi magyarok*, akik a magyar kultúra, nyelv és történelem »tisztá formáit« tudhatják magukénak”³⁴. Az erdélyi magyarokkal ellentétben, akik – mint Feischmidt Margit írta –, adott esetben azonosulhattak a nemzeti eszmény archaikus/heroikus tartalmaival, a csángóktól ez az azonosulási lehetőség idegen volt. A moldvai csángók kultúrája tehát csupán a magyar nemzeti imagináció számára jelenik meg az erdélyinél is „tisztábbnak”, „időben távolibbnak”, „az eredethez közelebbinek”.³⁵ A moldvai csángókhöz ilyenképpen való viszonyulásba az is beletartozik, hogy a magyar nemzeti „esszencia” és kvalitások hordozóinak tartják őket, ám maguk a csángók ezzel a képpel nem azonosulnak.³⁶

Míg az erdélyi magyarok magyarországi migrációs gyakorlatának motivációi között is ritkának számított a magyar nemzettudat átélése (ahogy erre az idézett szerzők, lehangsúlyosabban Gödri Irén utalt rá), a csángók esetében ez teljességgel hiányzott.

³³ A téma olyan társadalmelemző szempontokat is érvényesítő szépirodalmi műben jelenik meg a felvidéki magyarok és anyaországiak vonatkozásában, mint Márai Sándor *Hallgatni akartam* című könyve. Márai leírása szerint az első bécsi döntés utáni visszacsatolt országrészekben berendezkedő magyar adminisztráció tagjait a „bennszülött” magyarok „anyásoknak” hívták, amelyben a helyi etnikai viszonyok iránt közömbös, rendi előítéleteket hordozó mentalitás iránti ellenérzés fejeződött ki. MÁRAI Sándor: *Hallgatni akartam*, Helikon Kiadó, Budapest, 2013, 92. p., 98. p.

³⁴ FEISCHMIDT Margit: A határ és a román stigma, In: KOVÁCS Nóra – OSVÁT Anna – SZARKA László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004, 43–58. p., 55. p. Az idézőjelek és a kurzívák is Feischmidt Margittól származnak.

³⁵ L. például: TÁNCZOS Vilmos: Szappan a kredenc sarkán, avagy a csángókérdés tudománya és politikája, *Kisebbségkutatás*, X. évfolyam, 1. szám, 2001, 53–62. p.; PETI Lehel: A csángómentés szervezete és hatásai az identitásépítési stratégiákra, In: JAKAB Albert Zsolt – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 5. Fiatal kutatók a népi kultúráról*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2006, 129–155. p.; ILYÉS Sándor: Az erdélyi magyar sajtó csángóképe az ezredfordulón, In: ILYÉS Sándor – PETI Lehel – POZSONY Ferenc (szerk.): *Lokális és transznacionális csángó életvilágok*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2008, 417–440. p.

³⁶ L.: TÁNCZOS Vilmos: „Hát mondja meg kend, hogy én mi vagyok!” A csángó nyelvi identitás tényezői: helyzetjelentés a 2011-es népszámlálás kapcsán, In: TÁNCZOS: *Madárnyelven...*, 253–284. p., 270. p.

Csángók és „magyarok” közötti találkozási helyzetek

A csángó vendégmunkások „identitással való ellátása” Magyarországon általában a következő helyzetekben/helyszíneken és az alábbi szereplők által történt:

- a.) Magyarországi hatósági emberek (határőrök, vámosok, rendőrök, munkaellenőrök). Ennek helyszínei: országhatár, Moszkva tér, munkavégzés helyszínei, közterek;
- b.) A csángó vendégmunkásokkal többé-kevésbé rendszeresített, de felszínes módon kapcsolatba kerülő személyek (például piaci és bolti eladók, lakhelyeik, szomszédaik, ingázás esetén velük azonos időben utazók stb.) Ennek helyszínei a nyilvánosság szűkebb terei, amelyeket a csángó vendégmunkások rendszeresen/visszatérően használtak (piac, bolt, gyógyszertár, utca, állomás, tömegközlekedés stb.)
- c.) Munkatársak, általában erdélyi magyar vendégmunkások. Helyszínek: a munkavégzés helyszínei, építőtelepek, üzemterületek stb.
- d.) A csángó vendégmunkásokat rendszeresen vagy alkalmilag foglalkoztató személyek (vállalkozók, háztulajdonosok), akik szorosabb ismeretségbe kerültek a vendégmunkásokkal. Helyszín: magánlakások, kertek, udvarok, ahol csángó asszonyok takarítottak, illetve tulajdonosi lakásokhoz vagy cégépületekhez tartozó, vendégmunkásoknak fenntartott lakások.

A csángó vendégmunkások magyar hatósági emberek által történő beazonosítása

A csángó vendégmunkásokat a magyar hatósági emberek „román vendégmunkásként” azonosították. Ezekben a helyzetekben, amikor a hatósági emberek „románozták” őket a csángók nem érezték az identitásukra vonatkozóan sértőnek. Illegális státuszukból adódóan legfeljebb annak elkerülésére törekedtek, hogy a határőrök, ellenőrök, rendőrök stb. mint törvénytelenül dolgozó vendégmunkásokat ne szúrják ki őket. Ez különösen a vendégmunka kezdeti fázisában volt jellemző, de még a 2000-es évek elején Magyarországon dolgozó vendégmunkásoktól is hallottam olyan történeteket, hogy identitásukat és vendégmunkás mivoltukat félelemből igyekeztek több-kevesebb sikerrel elrejtteni:

[Nem tudták mi az, csángó, román...] Nem számít. Hát ott volt az útleveél. Mit számít az, tudsz, nem tudsz... Román, román. Nincs ott csángó. Nem írja, hogy csángó vagy. Lehet, te mondjad néger es vagy, ha román, ha neked ott írja, hogy román. Aszondja, aszondja 'román állampolgár, magyar nemzetiséggel. Érted? Tehát ez van. A te nemzetiséged. Tehát milyen náció vagy? [...] De te állampolgár vagy, mert itt', itt születél.³⁷

³⁷ 47 éves férfi, 2021. július 24. (A)

A magyar hatóságok az általuk többnyire messziről kiszúrt csángó vendégmunkásoknak egyetlen identitást tulajdonítottak: amilyen állampolgárság az útleveleikben volt:

‘Tudod, hogy volt? Messziről kiszúrtak, hogy román vagy. Nem volt ahogy ne. Azonnal látta a pulóveredet, hogy rávetted az inget’, akkor tudta, ez román! ‘Kész.’ [De úgy vettek, hogy román vagy?] Há román. [De az nem számított, hogy egy kicsit tudsz magyarul, vagy hogy beszélsz te?] Nem számított. Há de, de, tudsz, mái [te], román vagy, román vagy. Levél, ‘ez’ útlevél, ‘vízum. Mit csinálsz? Hol laksz? Mit dolgozol? Mert neked nem volt szabad munkát vállalnod. Érted.’ [De ha beszélgettél velük magyarul egy kicsit...] Hiába, akkor azt mondták, hogy jó. Hmm, hmm. Mennyi pénze van? Meg kellett matyisd [mutasd], hogy ha nincs pénzed, akkor mensz lopni. Vagy mit csánsz. ‘Tehát volt nekik indokuk. Így, jó. És a kákán is csomót kerestek, a kákán a csomót, hogy téged... így, s na, azután kellett... adtál 100 eurót vagy... így és:’ Ne forduljon elé, menjenek vízumra. [100 euró? Az sok.] ‘Adtál, mert, nem eurót, mert akkor még nem volt, márkák, dollárok voltak akkor. És ha szerencséd volt és egy semmirekelő-félével hozott össze a szerencséd elvette a pénzt és többé nem volt, nem volt...’ [problémád].³⁸

A csángók etnicitásbeli másságának lereagálása a nyilvóanosság általuk gyakran használt tereiben

A csángó vendégmunkások beszámolóí szerint magyarországi tartózkodásuk idején státuszuk illegális vagy különböző adminisztratív hiányokkal terhelt „féllegális” volta miatt magyarországi tartózkodásuk idején megkísérelték elrejtteni (romániai) vendégmunkás voltukat. E rejtőzködő magatartás az olyan fontos helyzetekre terjedt ki, mint a beszédhelyzetek alkalmainak megválasztása, azok időtartamának leszűkítése, vásárláskor előre betanult formulák használata. Ugyancsak ide tartozik a rendszeres busz- vagy metrójáratok használata esetében az utazóközönség viselkedéséhez való hasonulás (például olvasás mímelése metrón), öltözetük utánzása. A csángó vendégmunkások ezek hatására váltak motiváltakká magyar nyelvtudásuk javítására, sőt közülük nagyon sokan ezért is tanultak meg magyarul írni és olvasni. Abban az esetben, ha adott helyzetekben nem hatósági személyek „románként” azonosították őket (üzletben, piacon), a továbbiakban igyekeztek elkerülni azokat a helyeket. Ahogy egy 1979-ben született, Tatros menti településen élő asszony³⁹ mondta:

³⁸ 47 éves férfi, 2021. július 24.

³⁹ 2002–2005 között dolgozott Magyarországon.

S akkor egyértelmű volt, ha te román voltál, valami nem volt rendben veled.⁴⁰

A Moszkva téri „emberpiacról”⁴¹ szóló tanulmányban, annak összképére vonatkozóan⁴² Sik Endre a rendőrség a munkavállalást akadályoztató szerepéről ír: „Az a feltételezésünk, hogy [...] az erős rendőri jelenlét csökkenti (kisebb a kínálat, rejtettebb az ajánlattevés, a lebukás esélye növeli a tranzakciós költségeket), a munkapiaci keresletet”⁴³. Utóbbit magyarázva megállapítja, hogy „[...] a rejtőzködés növeli a tranzakció időigényét, a kisebb körben elhangzó (suttogott, a maradni merőkre korlátozódó) ajánlat kevésbé hatékony”⁴⁴. A csángó vendégmunkások, más vendégmunkásokhoz hasonlóan szintén a Moszkva téren próbálták munkát szerezni. A Moszkva téren megforduló vendégmunkások beszámolóí ezzel kapcsolatban általában azt hangsúlyozták ki, hogy (ahogy arra Sik Endre is utalt) rejtőzködtek a rendőrség elől.

A határátlépést követően a csángó vendégmunkások számára a munkavállalás célállomásain (többnyire Budapesten) szintén a rejtőzködés vált alapattitűddé. A nem minden alap nélküli félelem a Moszkva téren razziázó, feketén munkát kereső vendégmunkásokra „vadászó” hatóságoktól a teljes magyarországi tartózkodásukat végigkísérte:

[...] 2002-ben mentünk ki. 2002-ben a románok nagyon voltak üldözve akkor Magyarországon, nem szerették. Moszkova téren [érthetetlen szó], borzasztó volt, sok volt a román, mindig... dolgoztak, oszt mindig ilyen ráziák [razziák], azt mondták, mindig ráziák voltak. Én ha, én nem es őrzököttem [vigyáztam], semmitől, senkitől, én ott mentem elé a Moszkova téren, [érthetetlen szó] még az útlevelet sem vittem velem, hogy nehogy elveszejszem. Aztán a férjem kérte egy nap, aszandja, „te vidd el magaddal útlevelet?” „Dehogy vinnék, hát hogyné. Elveszejszem? Beszélgetni se tudok, semmi.” „Te, aszondja, te nem vagy normális, hát elhozod a rendőrt ide héjzánk, azt mondja, akkor egyértelmű, kitiltnak!” Mert akkor nem volt úgy, hogy legális dolgoztál.⁴⁵

⁴⁰ 41 éves nő, 2020. augusztus 28. (B)

⁴¹ A szerző, Sik Endre használja így.

⁴² A kutatásban résztvevő Sik Dorka 2003-ból származó, a Moszkva téri munkavállalás egy napjára vonatkozó tapasztalata szerint, a rendőrség a téren való megjelenésének nem volt érzékelhető hatása a történetekre: „Ekkor a rendőrség is megjelent, de ez semiféle riadalmat nem okozott a várakozók között. Több csoporthoz is odamentek ellenőrizni a papírokat, de egyebet nem tettek, a rendőrök otléte az éppen folyó alkukat sem zavarta.” – Sik Endre: Emberpiac a Moszkva téren – szűkülő változatlanúság 1995 és 2004 között, *Közgazdasági Szemle*, LIII., 2006, 253–270. p., 255. p.

⁴³ Uo., 261. p.

⁴⁴ Uo., 261. p.

⁴⁵ 41 éves nő, 2020. augusztus 28. (B)

Egy, a romániai rendszerváltás után körülbelül két évvel éppen csak nagykorúvá vált, s vendégmunkára jelentkezett férfi számolt be arról, hogy a Moszkva téren elszegődni vágyó vendégmunkások számára az általuk beszélt nyelv rejtegetett, mindamellett valójában a hatóságok számára is meglehetősen nyilvánvaló identitásuk leleplezését idézte elő. A magukat másnak, mint vendégmunkásnak (például turistának, járókelőnek) kiadó csángóknak, egy olyan egyszerű kérdésre adott válasza is, mint a „mit csinálnak itt?” az amúgy is gyenge lábakon álló álcájuk végső „felégetését” jelentette:

‘Ott’, Moszkova tér, ‘rendőrség. Elűztek, azért mondom, nem ismerted a magyarországi életet. (...)

Tudod hogy volt? Emberáradat, románok. Áradat! Amikor jött innen a rendőrség’, (mutatja: egyik irányból), ‘fel a hídra! Tudod? Mintha fogócskát játszottál volna a rendőrséggel. Mert ő messziről kiszúrta. Na, jó, ők ha tényleg el akartak volna kapni, elkaptak volna. S na, végülis ott ültél egész nap, az összes ruhád rajtad, a csomagod melletted, mintha... Az egy [nyilvánvaló] dolog volt.’

– ‘Mit csináltok itt?’ [A rendőr kérdése.]

– Várom a továrasamat. [Eltotársamat.]

– Miféle? Micsoda?

– Várom a továrasamat.

‘Mi, ahogy eltotársak voltunk’ [a szocializmus idején]. ‘Mindenkinek eltotárs volt, ahogy vesszük.’

– A társadat?

Mondom:

– Igen, a társamat!

A társamat, há tudod, mi csángók, nem jött össze a magyar nyelvvel. Hmm, továras, továras, megnezték az ótlevelet [útlevelet], s na, ennyi. Há.⁴⁶

A lebukástól való félelem miatt igyekeztek tehát a csángó vendégmunkások identitásukat titokban tartani, és rosszul érintette őket, ha adott helyzetben magyarországiak rákérdeztek származási országukra, vagy egyenesen „románnak” nevezték őket. Az illegális státuszukból való félelem miatt a csángók lelepleződéséért élték azt meg, ha a környezetük „románként” azonosította őket. Az identitás elrejtésének, vagy legalábbis „alulexponálásának” stratégiája nemcsak a moldvai csángók, hanem adott esetben az erdélyi magyar vendégmunkások esetében is jelen volt. Pulay Gergő széki adatközlője például azt nyilatkozta a kutatónak, hogy bár ő sosem szégyellte erdélyi voltát, ha nem kérdezték származásáról, sosem beszélt róla.⁴⁷ A szerző szerint

⁴⁶ 47 éves férfi, 2021. július 24. (A)

⁴⁷ L.: PULAY Gergő: Ethnicity, the Labour Market and Returning Migrants between

„A munkaerőpiac kontextusában a »román« vagy »erdélyi« címkét gyakran stigmaként érzékelik – mint bármelyik más nemzeti, etnikai vagy osztály-kategóriát, amely az olcsóbb, idegen munkaerőre utal”⁴⁸.

Ilyen lelepleződésre a nyilvánosságnak azokban a szűkebb tereiben került sor, amelyeket visszatérően használtak (például egyes üzletekben, települések utcáin, munkahelyre történő rendszeres utazás alkalmával stb.). Egy 41 éves asszony például arra a kérdésemre, hogy helyiekkel kötöttek-e barátságokat, amikor huzamos ideig tartó magyarországi vendégmunkán vettek részt, a következőket válaszolta:

Nem volt, hogy barátságba [kerüljünk magyarországiakkal]. Mert akkor ugye hetfőtől péntekig dógoztál. Pénteken mentem a piacra. Ottan találtam egy olyan nőt, amelyik aszondta, hogy krumplit kértem, s akkor aszandta, hogy „maga nem... [magyar]”. S akkor egyértelmű, azt mindig elfogtam kerülni, mert nem szerettem, hogy... Olyan vót, a szomszédba megmondta, hogy: „ez, figyelj né, az a nő ottan román!” Osztt mikor láttam, hogy néznek többször réjám, akkor mondom, na. Nem volt mikor barátságot kössünk. Nem.”⁴⁹

A csángók, ha magyarul kezdtek beszélni, azonnal feltűnést keltettek környezetükben. A vendégmunkások jó része került a feltűnést, amennyire csak lehetett. Mivel idegen voltuk legárulkodóbb jele sajátos beszédük volt, munkahelyeiken kívül csak a legszükségesebb esetben szólaltak meg magyarul, amikor a magyarországiakkal való nyelvi érintkezés elkerülhetetlen volt (például vásárlás piacon, boltokban, gyógyszer kiváltása stb.). Attól félték, hogy ha kiderül idegen voltuk, feljelenthetik őket (illegális tartózkodás és munkavállalás miatt), amely hazatoloncolással és az országból való kitiltással járt volna.

Egy 2002-ben 23 éves nő Budapesten kezdett el dolgozni. Napi rendszerességgel ugyanazon az útvonalon utazott a szállása és a munkahelye között. Ilyenkor a viselkedését is megpróbálta minél inkább a vele ugyanazon időpontban utazókhoz igazítani, akik lassanként „látásból” ismerőseivé váltak. Kerülte az olyan helyzeteket, amelyek beszélgetést eredményezhettek volna. Ha mégis szóltak hozzá, nem válaszolt:

S volt olyan, például felültem a buszba, egy fiú leült mellém, hát aztán nekem annyi minden össze-vissza mondott, de nem mertem, senki nem szólt belé. S én még egyet nem mertem szólani, mert hogy szóljak, ha... Nem hogy. Azért szerettem a lányomat, mert

Hungary and Transylvania, *migrationonline.cz*, Focus on Central and Eastern Europe, Multicultural Center Prague, 2007, <https://aa.ecn.cz/img_upload/6334c0c7298d-6b396d213ccd19be5999/GPulay_EthnicityLabourMarketandReturningMigrants_1.pdf> (letöltve: 2022. 10. 25.).

⁴⁸ Uo., 3. p.

⁴⁹ 41 éves nő, 2020. augusztus 28. (B)

ugyé, tüzes [itt: bátor, közlékeny], meg tudja mondani az övét. Hát ha nem tudsz beszélgetni, hát akkor... [De gondolja, hogy nem is értették volna meg? Volt olyan, hogy nem értették meg?] Nem hogy nem értették lenne meg, de én ha megszólaltam lenne, s látták, hoj én nem beszélgetek tiszta magyarul, akkor én minden nap utaztam. Akkor automatikusan azt mondták, hogy valami [ti. valami nincs rendben veled], ugye? Nem vagyok odavalósi. [Jaj, hogy félt attól, hogy esetleg, hogy ha Romániából van...?] Mert, mondom, erőst voltak akkor a románok. Igen, erőst üldözték akkor. A Moszkova [Moszkova] téren gyűltek össze, nem tudom, hogy tudja-é, ott jöttek a főnökök, keresték a munkát. S akkor egyértelmű volt, ha te román voltál, valami nem volt rendben veled. Ellenőriztek gyorsan meg, ha nekem nem volt, ugye, se nem letelepedésem, se nem munkavállalásim, ugye, semmim, akkor hazafelé veled. S akkor mit volt, hogy csináljak?⁵⁰

Az 1990-es években az erdélyi magyarok és csángók tömeges magyarországi vendégmunkája számos előítéletet, negatív sztereotípiát keltett életre Magyarországon.⁵¹ Hogyha a rejtőzködés nem sikerült, más „taktikához” kellett fordulni. A „románságuk” által aktivizálódó előítéletek is szerepet játszottak abban, hogy a vendégmunkások adott esetben még az országot is letagadták, ahonnan érkeztek, és származási helyüknek olyan országot neveztek meg, amelyről azt feltételezték, hogy kevésbé negatív megítélés alá esik. A korábban idézett 41 éves nő történetében, amelyben a *krumpli* szokatlan kiejtése miatt bélyegezte meg az eladó „román csajként”. A történet az elbeszélésében először annak példázásaként hangzott el, hogy az asszony magát „erdeinek”, azaz erdélyinek kiadva próbált a számára megalázó helyzetből kiutat találni:

Azt, akkor mondom, nagyon nehéz volt akkor nekem ebből a szempontból, mert például amikor a piacra is elmentem, akkor nem beszéltem úgy. Nem mondtam például, hogy krumpli. Ha mondta es, nekem volt egy más kiejtésem, és volt olyan, olyan nő, amelyik azt mondta, hogy „maga nem magyar!” „Dee – mondom –, én erdei [erdélyi] vagyok!” „Dehogy – aszondta –, maga erdei se.” Vaj például olyan, hogy elmentem a gyógyszertárba, s vittem egy..., antibiotikumot akartam vásárolni. És akkor azt mondta [a gyógyszeráros], hogy „de maga ezt a gyógyszert honnan vásárolta? Romániából vagy Szlovákiából?” „Én Szlovákiából vásároltam!” Nem tudtam mondani, hogy román vagyok, mert akkor... Mikor mentem az utcán: „Ő a román csaj!” Nem, nem volt, hogy.⁵²

⁵⁰ 41 éves nő, 2020. augusztus 28. (B)

⁵¹ Erről L. például Táncczos Vilmos *Kitántorgott... Magyarországra. Egy társasutazás margójára* című esszéjét (különösen a *Kifakult Erdély mítosz* című részt). TÁNCCZOS Vilmos: *Kitántorgott... Magyarországra. Egy társasutazás margójára*, In: Uő.: *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék*, KOM Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1996, 16–41. p.

⁵² 41 éves nő, 2020. augusztus 28. (B)

Magyarországon ebben az időben már az „erdélyi” származás emlegetése sem hangzott túl jól⁵³, ám még mindig puhább megítélés alá tartozott, mint a moldvai román. A fentebbi történet szerzője Románia helyett azért Szlovákiát nevezte meg a gyógyszerét felíró ország származási helyének, mert azt gondolta, hogy az utóbbi „másabb”, azaz nem vonatkoznak rá azok az előítéletek, mint Romániára:

[De szégyellte is maga, hogy esetleg azt modják, hogy román?] Ó, de hogy, hát hogy ne szégyelljem? Nem is mondtam meg, hogy román vagyok. Hát mondtam, hogy mikor elmentem a gyógyszerért, azt mondták, hogy ez az antibiotikum ez Szlovákiából vagy Romániából van. Megnéztek így: Szlovákiából van... nem mertem mondani, mer mit képzeltem én, hogy lehet a Szlovákiát, lehet másabb, mint... mit tudom én. Nem még mondtam, hogy Romániából vagyok. Hát, ha nem tudtam, inkább azt mondtam, hogy olyan vagyok [nevet]. Ez volt... Mikor azt mondtam, hogy erdei [erdélyi] vagyok, azt mondta, hogy „maga nem erdei”. Nem is tudtam mi az az erdei.⁵⁴

Azokban a helyzetekben, ahol ilyen típusú „románózásra” került sor, alapvetően nem a csángók/románok elleni sértés szándéka jelent meg, bár tartalmazhattak a román vendégmunkásokkal szemben előítéletet, ez legfeljebb burkoltan volt jelen, nem pedig direkt módon.

A magyarországiak részéről a csángó vendégmunkásokkal szemben direkt sértés szándékával történő stigmatizáló „románózás”-ok az interjúk tanúsága szerint inkább egyedi esetek voltak, nem befolyásolták lényegesen a csángók magyarországiakhoz való viszonyát:

[S hogy nézték az embert ott? A magyarok ott. Gondolom, hogy ki-derült, hogy Romániából vagytok, vagy Moldvából, vagy ilyesmi... Ebből volt-e valami, hogy mit tudom én, megszóljanak vagy...] Há vót aki, azt mondta, román gecik [érthetetlen szó], ez van mindenhol. Most is van szerintem. [Kocsmában, vagy hol? Munkahelyen is?] Bárhol, az nem számít, hol. [Igen? S az nem számított, hogy mit tudom én, azért hallották, hogy beszélgettek magyarul, minden, nem nézték?] Há megszokod egy idő után s nem figyelsz vele.⁵⁵

⁵³ L.: Tánczos Vilmos az 1990-es évekbeli magyarországi tapasztalatát a magát erdélyinek kiadó (de az „erdélyit” tévesen „erdeinek” ejtő), ezáltal a magyarországiak empátiájának felkeltését remélő roma koldusról. TÁNCZOS: Kitántorgott...

⁵⁴ 41 éves nő, 2020. augusztus 28. (B)

⁵⁵ 47 éves férfi, 2021. július 25. (B)

Munkatársak, általában erdélyi magyar vendégmunkások csángó vendégmunkásokhoz való viszonyulása

Amikor a csángó vendégmunkások olyan megnyilvánulásokkal találkoztak, amelyek célja „románságuk” elleni direkt sértés volt, természetesen roszszul érintette őket. Akár konfliktushelyzetek kialakulásával is járhatott. Ilyen sértésekre általában a munkavégzés helyein került sor. Egy 38 éves vendégmunkás beszámolója szerint csángó vendégmunkásokkal együtt dolgozó erdélyi (székely) munkás a csángók nyelvhasználata miatt inzultálta az egyik csángó munkáscsoport tagjait. A sértések odáig fajultak, hogy a csángók megverték az őket sértegető, „cigányozó” vasbetonos munkást:

'[Ott Magyarországon azonnal rájöttek, hogy nem Erdélyből vagy Magyarországról vagytok?] Igen, hát rájöttek, na jó, nem volt nekünk gondunk... legalábbis a magyarokkal' [ti. magyarországi magyarokkal] 'nem volt soha problémánk. Jó, nem volt, hogy úgy mondjam, sok érintkezés velük. Magyarokkal inkább az építőtelepen találkoztunk. Voltak néhányan Erdélyből, akiknek bajuk volt velünk, mert, na, ahogy nem voltunk sem magyarok, sem románok, egyfajta olyan, így... És voltak valami vasasok, végülis egy vasbetonos, amely állandóan úgy vett, mondta, hogy mi cigányok vagyunk. Mivel mi egymás között románul beszélünk, mivel, na, ha mi így...' [tanultuk]. 'Az öregek általában csángóul beszéltek. Én mindent értek! És beszélek az emberrel, amelyik..., az emberekkel, aki magyarul mondja, csángóul válaszolok.⁵⁶ De általában románul szoktuk meg. És hallva minket, elkezdett veszekedni velünk. Azt mondja: „magyar kenyeret eszel, beszélj magyarul!” [Az a magyar az építőtelepről?] Igen, de nem magyar volt' [ti. magyarországi], 'hanem székely. Innen... Igen és még veszekedtek, és, na. Jó volt. Konfliktusok is támadtak ezzel a témával kapcsolatban ezeknél a... jó volt, az illető egyfelől szélsőséges volt, hogy úgy mondjam, mert állandóan belekötött egyikbe is másikba is.' [...] 'Végülis jó érzés kéne legyen benned. Mert ha így beszélsz, vagy úgy beszélsz, nem sértheted meg az embert, nem? [És tényleg voltak konfliktusok ezzel kapcsolatban?] Igen, voltak. Éppen innen a faluból egyikkel a [egy falubeli férfi magyar nevét mondja] fia.' [...] 'Sok évet dolgozott Angliában és egyfajta csapatvezető volt. Egyfajta... azaz egy főnök féle, voltak például vezetők az egész építőtelepen. Nem tudom milyen egyezségeik voltak, végülis az ődolguk. És volt egy vasbetonos, aki mindenkibe belekötött. [Ő is székely volt?] Igen. Egyfolytában

⁵⁶ Megjegyzendő, hogy a kutatásban részt vevő személy, akivel az interjú románul készült, a magyar nyelv szinonimájaként használja a csángót.

kötözködött egyikkel is másikkal is, hogy végül, tudod, adtak neki a szemé fölé ezek, X-nek a csoportjából. Állandóan kötekedett, hogy „cigányok”. Hogyha hallotta, hogy románul beszélsz, mi, kész, cigányok voltunk, nem voltunk többé... Habár végülis mi abszolút semmivel nem zavartuk őt. Tehát a helyi magyarokhoz viszonyítva mondhatom, hogy ők... Volt egy ember X-nek [a teljes nevét mondja] hívták. Az legalábbis nem fért el egyáltalán. Nap mint nap. Nem úgy, hogy azt mondd, megtörtént egyszer. Nem tudom, az jött a fejükbe, hogy... [Hogy bosszantsanak.] Állandóan, állandóan, igen.⁵⁷

Egy jelenleg is Magyarországon dolgozó 30 éves férfi arról számolt be, hogy ugyanannál a cégnél dolgozó székelyföldi kollégái az elején „csak” „román gyerek”-ként emlegették, ám az idő múlásával barátságot kötöttek és abamaradt a „románzás” is. Ez minden bizonnyal annak is köszönhető, hogy időközben a férfi magyar nyelvtudásának szintje jelentősen emelkedett:

Hát először az volt, hogy román gyerek, román gyerek, de utána megismertük egymást és jóba lettünk. Nem volt semmi... [Velük románul beszéltél?] Nem, ők egyáltalán nem [tudtak románul]. Hát egy-két szót tudtak, de nem nagyon. [Nem tudtak románul.] Nem, mer ugye Csíkszeredában is magyarul beszélnek. [Akkor inkább te törekedtél velük magyarul beszélni.] Igen, igen, inkább én.⁵⁸

A csángó vendégmunkások „románzására” más vendégmunkásokkal való együttműködés helyzeteiben egymás ugratása közben, viccelődésből, nem sértő szándékkal is sor kerülhetett, mint ahogy arra a következő beszámoló utal, ahol erre a helyzet komikuma szolgáltatott alapot. A történet valamikor az 1990-es évek elején játszódott, egy olyan helyzetben, amikor a vendégmunkásoknak nem volt rendes szállásuk és az alapvető higiéniai műveletek elvégzésére is alig volt lehetőségük:

Neked a karcad ulyan, hogy leraktad, felállatt, megállatt érted-e? Papucsak [cipők], rupți [szakadtak]. Și erau ăștia. [És voltak ezek. Ti. más munkások.] Fuij, b.szđ meg, aszondja, hogy elbűdössödött, érted-e? Bűdös román, bűdös. Erau și papagali și ăștia. [Voltak ilyen papagájok.] Mai trănchănești de ăștia. [Ilyen fecsegőfélék.] [De hol, a buszon mondták?] Nem a buszan. Mikor mentünk dalagra. Cu mașina. [Autóval.] Érted-e? Și ne lua [és felvett. Ti. autóval különböző munkapontokat jártak végig, mindenütt hagyva néhány munkást.], hej, te menjél oda, te menjél oda. Și? [Tudod?] S akkor az na, gyertek üljetek fel a kacsiba s menünk. S csak annyi kellett, pss, psss, ss [illatósító spray hangját utánozza], after shave. [Már-mint, hogy bűdösek voltak, érzett a lábuk.]⁵⁹

⁵⁷ 38 éves férfi, 2022. július 6.

⁵⁸ 30 éves férfi, 2022. július 7.

⁵⁹ 47 éves férfi, 2021. július 24. (A)

A csángó vendégmunkásokat rendszeresen vagy alkalmilag foglalkoztató személyek (vállalkozók, háztulajdonosok), akik szorosabb ismeretségbe kerültek a vendégmunkásokkal

Magyarországi munkaadók legtöbbször nem reagáltak le a csángók nyelvi/kulturális másságát, a velük való interakció szorosan az elvégzendő feladatokhoz kapcsolódott. Azt nem tudjuk, hogy a csángók etnikai és kulturális mássága bennük hogyan fogalmazódott meg. Csak feltételezem, hogy a csángók ebbéli sajátossága nem volt látható, vagy nem tulajdonítottak jelentőséget neki, esetleg az feloldódott a „román”, vagy „román vendégmunkás” sztereotípiáiban. A magyarországi munkaadók a vendégmunkásokkal szembeni „románozásának” lehetséges stratégiai szerepére (is) utal Horváth István: „[...] a romániai magyarok által gyakran sérelmezett helyzetek, amikor a nyilvánvaló magyar nyelvtudásuk ellenére lerománnozzák őket Magyarországon, lehetnek egyszerű piaci stratégiák, amelyeket a munkaadók azért alkalmaznak, hogy az olcsó munkaerővel kialakítandó viszonyban ne lehessen az ideológiailag szorgalmazott szolidaritásra hivatkozni, de lehet egyszerűen az is, hogy a magyar társadalom egy része számára a politikai nemzet jogilag is jól definiált viszonyrendszere a meghatározó közösségfelfogás”.⁶⁰

Magyarországi munkaadók egyik viszonyulási formája a csángókhoz, mint az *eszményített ősiség*, a magyar nemzet az eredethez legközelebb álló *minőség* megtestesítőihez való attitűd volt.⁶¹ Az ebbe a csoportba tartozó személyek nyilván ismerték a média, a táncmozgalom vagy a politikum által forgalmazott, a csángókra vonatkoztatott reprezentációkat. A budapesti középosztálybeli lakásokban vagy házakban takarító fiatal csángó asszonyok, vagy a különféle javításokat, kisebb volumenű karbantartó vagy kiegészítő munkákat végző vőlegényeik/férjeik a különösen régiesnek ható nyelvükkel e személyek számára a hagyományos csángó kultúra és nyelvújítás

⁶⁰ HORVÁTH István: A romániai magyar kisebbség Magyarországra irányuló mozgása. *Korunk*, III. évfolyam, 2. szám, 2002, 31–47. p., <<http://epa.oszk.hu/00400/00458/00050/>> (letöltve: 2022. 10. 24.).

⁶¹ A moldvai csángókhoz fűződő reprezentációk természetét több tanulmány, esszé is vizsgálta. L. például: BODÓ Csanád – ZABOLAI Margit Eszter: A csángó műrokon és a keresztanya: Nem és nemzet a moldvai magyar nyelv revitalizációs programjában, *TN-TeF*, VI. évfolyam, 1. szám, 2016, 159–180. p.; COTOI, Călin: The politics of ethnography: Figures of Csangoness in fin-de-siècle and twentieth-century Hungary and Romania, *History & Anthropology*, XXIV., no. 4, 2013, 433–452. p.; HATOS Pál: A csángó irodalom és a „vereség kultúrája”, In: DIÓSZEGI László (szerk.): *Moldvai csángók és a változó világ*, Teleki László Alapítvány – Nugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Budapest–Szombathely, 2009, 75–83. p.; ILYÉS *i.m.*; PETI: A csángómentés szerkezete és hatásai...; TÁNCZOS: Szappan a kredenc sarkán...; ZAKARIÁS Ildikó: „Jótekonyság nemzeti keretben – csángómentés Moldvában.”, *anBlok*, 5., 2011, 56–63. p.

előtti magyar nyelv megtestesítői voltak. Egy 2022-ben 36 éves férfival és 29 éves feleségével készített interjúban a fiatal nő beszélt a csángókhoz való attitűdök ezen formájáról:

'[Amikor Magyarországon voltatok, hogy néztek rátok? Vagy hogy... az emberek hogy... vagy nem tudták hogy...]'

F: – *'Tudták, hogy románok vagyunk. [De nem tudták, hogy kik azok a csángók, vagy ezeket a dolgokat.]'*

F: – *'Nem. Volt aki, még tudta, akik még a kommunizmus idején születtek, azok így még tudták.'*

N: – *'Sakan ő..., kíváncsik voltak. Igen. Hogy mi beszélünk itten magyar..., ezt a csángót.'*

[Igen, igen]. Igen és mi a különbség. [Aha, igen.] Azért van különbség. [A férfi elmosolyodik.] Igen, van. És ők is mondták, mert ez a magyar nyelvet melik ők ott beszélnek, az nem eredeti magyar nyelv, hanem ez a csángó az igazi magyar. [De ezt ők mondták?] Igen, ők mondták. [S erre te mit mondtál, vagy hogy gondold?] Hát nem tudtam. Hát.. [Nem mondtál semmit.] [Nevetek.]

F: – *'Há nem es tudta, há honnat tudjuk mik hát kié az eredeti magyar vaj ki... [Ja. Ha ti elég jól megtanultatok magyarul, azt hallották, hogy ti nem magyarországiak vagytok?] Persze. Egyhamar észreveszed. [Igen? És akkor mondtak valamit, vagy megkérdezték, hogy kik vagytok?] Nám. Nem kérdezték meg, pedig voltam sok családnál dolgoztam én es. Hóó, ő dolgozott, takarított, mentem, vág-tam a füvet, dolgoztam a kárteket, fásteni, glettelni, ilyeneket.'*⁶²

Az általában felső középosztálybeli családoknál takarítói munkát végző asszonyokhoz – akik hosszabb időn keresztül (hónapokig) rendszeresen dolgoztak egy-egy családnál – munkaadóik helyzetüket megismerve megértéssel viszonyultak és érzelmileg is támogatták őket.

A magyarországiak többsége, akik kapcsolatba kerültek az országban dolgozó moldvai csángókkal, nem tudta etnikailag és földrajzilag beazonosítani őket. A csángók – ha adott esetben meg is próbálták elmagyarázni azt, hogy kik is ők és honnan jöttek –, gyakran értetlenséggel, vagy akár tagadással találkoztak (például: Moldvában nincsenek is magyarok).

A magyarországi „etnikai előítélet-skálán” minden etnikai jellemző megítélésében számítottak az árnyalatok. Ha valaki egy kicsit is tudott magyarul, a határnál és munkahelyen egyaránt kedvezőbb megítélés alá esett. Ily módon Magyarországon a „csángósul beszélő” moldvai vendégmunkások esetében a többi, más nemzetiségű vendégmunkásokhoz képest Magyarországon némiképpen „lágyult” az etnikai stigma, mint ahogy arra a következő interjúrészlet is utal:

⁶² F.: 36 éves férfi, 2022. július 4.; N.: 29 éves nő, 2022. július 4.

S jó volt, megszoktuk ott. [Nem nézték ki magukat, hogy csángók, vagy hogy mondjanak, hogy románok vagy valami ilyesmi, nem tapasztalták ezt?] Nem soha. Soha. Há de ez megvolt, hogy román vagy. Lehet légy te erdélyi vagy csángó, mindcsak román vagy! [Mondták, hogy román...] Hát persze. Azok a magyarok, na, magyarok. Mondták, hoj... [De nem hülyéskedtek így, hogy csúfokodjanak...] Nem, nem. Mindig, mondták hogy... Előbbször, '91 előtt, akkor dolgoztak a lengyelek Magyarországon. S aztán kimentünk mi, a románok. Mert románoknak mondták, nem mondták, hogy erdélyi vagy izé. Román voltál! Aztán csináltak különbséget, hogy na, beszéltünk magyarul, nem románul, de eltelt, jó volt. S aztán hazajöttem, megnősültem, s többet nem mentem vissza.⁶³

Volt olyan adatközlőm, aki elmondta, hogy bármennyire is bizonygatta munkaadóinak, hogy Moldvában, ahonnan ők jöttek is vannak magyarok, nem hittek neki. A fiatalasszony elmondása szerint csak visszatérésük után évekkkel, a Facebook elterjedésével (nagyjából a 2000-es évtized végétől) tudták ebbéli igazukat kétséget kizáróan bizonyítani egykori munkaadóiknak. A csángókról szóló tudósítások, a csángó szervezetek, például „magyar házak”, helyi magyar oktatási csoportok önálló reprezentálásai a Facebookon, a helyi és magyarországi csángó rendezvényekről tömegével megosztott fotógyűjtemények stb. az egykori magyarországi csángó vendégmunkások egy része számára csak utólagosan bizonyítják egykori munkaadóik felé a csángó kultúra nemzetileg elismert aspektusait:

[De ők (a magyarországiak) tudták, hogy mi az, hogy csángó? Vagy mi az, hogy Moldvából való?] Á, nem. Mennyire próbáltam én magyarul, mert ugye nem tudtam mondani, hogy Moldvából vagyak, mert azt mondták, mikor mondtam, hogy Moldvából vagyunk, mondták itten magyarok nem élnek. Oszt akkor mondtuk, dehogynem élnek, vannak magyarok itt es. Nem, aszondta nincsenek. Igen, tudták, hogy van például így Nagyvárad, Szentgyörgy itten, mit tudom, de aszandta, itten nállunk nincsen. Aztán akkor úgy hagytam, hogy... Aztán most mikor errefelé úgy eljöttünk, 2005-ben jöttünk el, barátak vagyunk a Facebook-an, oszt akkor lásák, hoj, na, de akkor kellett lenne, nem... immá most...⁶⁴

A csángók bezárkózásra, elrejtőzésre irányuló alapattitűdjük miatt rendkívül bizalmatlanok voltak mindenkivel, akivel kapcsolatba kerültek. Olyan történetet, amely szerint valamely csángó vendégmunkással szemben direk-tebb módon elutasítóak lettek volna Magyarországon, nem hallottam, olyan azonban, amikor a csángók bizonyos helyzetekben lenézve érezték magukat, többet is:

⁶³ 46 éves férfi, 2020. augusztus 28.

⁶⁴ 41 éves nő, 2020. augusztus 28. (B)

Azután Pásten [Budapesten] dolgoztunk, akkor kaptunk egy munkahelyet Böszörményben. [...] Ottan dolgoztunk. Ottan ha a falu küsebb volt, a világ valamennyire üsmerte egyik a másikat. Akkor megint ottan valami plusz volt. Férjem nem utadzatt, többnyire én utaztam, és akkor én csináltam a piacot, na, mindenhova. A kenyérboltba mikor odamentem, mivel mi itten sok kenyeret ettünk, sok, így van nállunk. Több kenyeret fogyasztunk. Akkor mindig mondtam, hogy két kiló pityókás kenyeret kérek, mert hogy ne menjek minden nap. Aztán úgy volt, hogy utolján az a nő, mert én egy picit ántipatikus voltam neki, messziről intette, hogy kettőt? Há, kettőt. [Nevet, mutatja, hogy kettőt.] De nem várta meg. Lehet, hogy szerettem lenne egy túróst kérni, vagy mit tudom én, rétest, vagy nem tudom, hogy hogy mondták ottan, de mivelhogy én nem tudtam kiejteni, csak annyit mondtam: kettőt. Jól volt, kenyert, hogy vettem, oszt kész. Ebből a szempontból volt nekem nehéz, mert amit mű itten beszélgettünk, ottan teljes másképp volt.⁶⁵

A csángó vendégmunkásokhoz való viszonyulás bár adott esetben etnicizálódhatott, a magyarországiak hozzájuk való viszonyulása, az általuk emberségesnek vagy elutasítónak megélt attitűdök legtöbbször „etnicitás-mentesek” voltak, maguk is úgy élték meg, mint ahogy arra a következő beszámoló is utal:

Mindenféle fajta emberrel találtam. Például Pásten dolgoztam olyan helyt, ahol egy nőnek volt hat lánya. De hat lánya, nem vót férje. Talán, mit tudom én, nem tudam. Nem es érdekelt. Na, de minden ebédkor letett velik az asztra [asztalhoz ültette]. Olyan nem vót, hogy ők leültek ebédre, hoj én mennyek dolgozzak. Nem vót! Hát azt mondta, most mit? Ugye egy tál étel, vagy mit tudom én egy leves, vagy mit tudom én. »Há eszel te es velünk.« S vót olyan, amelyik akkora nagy gazdag volt, nem es foglalkozott velem. Úgy, hogy bémentem a fürdőszobába, egy kiflit, egy jaurtot [joghurtot] megettem úgy dugval, hogy ne... ott nála nem volt az, hogy én leüljek, egyek. Há milyen dolog ez? Oszt akkor azért mondom, hogy volt így es, volt úgy es. De azért én szerettem Magyarországon, mert másképp, a...⁶⁶

A bevezető részben említettem, hogy mára a moldvai csángók többsége a modern nemzetfelfogás szerint elsősorban romának tartja magát. Mégis, amikor magyarországi vendégmunkájuk alatt a magyarországiak „románózták” a csángó vendégmunkásokat, ez őket zavarta. Még akkor is, ha a „románózás” nem volt kimondottan megbélyegző/dehonesztáló. Véleményem

⁶⁵ 41 éves nő, 2020. augusztus 28. (B)

⁶⁶ 41 éves nő, 2020. augusztus 28. (B)

szerint azért, mivel Magyarországon történő románizálásuk az ortodox románoktól való lokális, belső közösségi ön-megkülönböztetésnek a mechanizmusát/jogát érvénytelenítette. A csángók közül többen lekezelőnek tekintették, kulturális és vallási azonosságuk el nem ismeréseként élték meg, ha abban az esetben, hogyha elmondták, hogy Moldvából jöttek, a magyarországiak tájékozatlanságból megkérdőjelezték vallási hozzátartozásukat, vagy kultúrájuk „magyaros” elemeit. Erre példa annak a Magyarországon az 1990-es évek elején férjével dolgozó asszonynak, Annának az esete, akinek nemigen hitték el magyarországi munkaadói, hogy római katolikus és az asszony számára megalázó „tesztnek” vetették alá: elmondatták vele magyarul a *Hiszkegyet* és a *Miatyánkot*.

[Hogy érezte magát Magyarországon? Milyenek voltak az emberek?] Tudod, ott es vannak, vannak emberek jók, s vannak mind nálunk es. Aszondják, erdő szárazság nélkül nincs. Vannak jobbak es, s vannak, melyik úgy lenéz hogy, hogy... [Volt olyan is, hogy ilyen diferenciát {különbséget} csináljanak?] Há igen, hoj román vagy, há hoj, há hoj. [Azt mondta, hogy románok maguk...] S azt mondta, ha tudom a Hiszkegyet elmondani, magyarul, akkor meghiszi, hogy katolikus vagyok, s magyar vagyok. Elmondom a Miatyánkot es, elmondom a Hiszkegyet es. S nekem akkor, mondom, azt hittem, hogy, mondom, olyan, mint Toma [hitetlen Tamás]. Há lássa, hogy beszélgetek magyarul, há hogy nem hiszi? S mit érdekelne ingemet, hogy lennék ortodox, s mondjam, hogy vajak kátolik. Hát... [S ki volt ez, aki nem hitte.] Hol dolgoztunk, a zember. De eltött. Aztá meglátták, dolgozunk, szerettek, tartottuk a kapcsolatot velik.⁶⁷

A 2000-es évek elején egy huszonéves csángó nő egy év után felmondott abban a Moszkva téri vendéglőben, ahol dolgozott, és a későbbiekben házaknál vállalt takarítást. A munkakeresésben ekkor a már szintén Budapesten dolgozó öccse volt segítségére, aki beajánlotta őt azoknál a családnál, ahol alkalmi munkákat végzett. A családok aztán saját kapcsolatrendszerük aktivizálásával ajánlgatták őket egymásnak, ily módon a hét minden munkanapján máshol dolgozott. Ez az asszony nem tartotta titokban csángó származását, és elmondása szerint magyarországi munkaadói legtöbbször bizalommal és empátiával viszonyultak hozzá. A nő elmondása szerint a vendéglői munka, a házaknál történő takarítás és egy Tescóban éjszakai műszakban történő takarítói munka közül a legjobb az volt, amikor házaknál dolgozott. A hozzá való megértő viszonyulásokat valószínűleg az is meghatározta, hogy munkája során tájékozottabb, képzetesebb társadalmi csoportokhoz tartozó családokkal állt kapcsolatban (vállalkozót, orvosokat, parlamenti alkalmazottat és annak külön háztartásban élő családtagját említette munkáltatói között).

⁶⁷ 66 éves nő, 2020. augusztus 30.

1. *[Magát hogy fogadták, amikor mondta, hogy csángó? Vagy nem mondta meg?] Nagyon jól. De, de, mondtam, nagyon jól fogadtak, nem volt avval probléma. Tényleg még sokszor sajnáltak, hogy mondták, annyi távolra eljőve, a gyermeket elhagytuk. Ugyé mindennap elmeséltük, hogy mire mentünk, mert nyomorúságból ment az ember, nem azért mentem el, hogy nem tudtam én itthon a bőrömmön ülni.⁶⁸*

2. *[Hol érezte a legjobban magát?] Hát őszintén mondom a családknál volt a legjobb. [...] Mer a pénzem es megvolt, jól volt fizetve. Jól fizettek. Elvult. Kaja, pia, melódia. [Nevet.] Megvolt a pénzem es, megvolt mit ettem es, ittam es, arról nem volt szó. Mindenütt azt mondták, hogy ami a miénk, az a tiéd es. A hűtőbe ami van, onnan szabad enni, lehet inni. Odamentem, pénzem le volt reggel rakva az asztalra, mindenki el volt menve dolgozni, csináltam csak a dolgomat.⁶⁹*

A munkaadók között olyanok is voltak, akik a „csángó mítosz” révén viszonyultak hozzájuk. Azokban a helyzetekben, amelyekben a csángók etnicitásbeli mássága megnyilvánult (elsősorban a nyelvi különbségek révén), a velük érintkező munkaadók e különbségeket elbagatellizálták vagy tagadták és a mítosznak megfelelő szerepjátásra ösztönözték őket⁷⁰, mint például ahogy azt egy 45 éves asszony elmesélte:

[S magyar földön maga mit dolgozott, Magyarországon?] Hát családnál takarító. [S ott hogy fogadták, ha maga csángósan beszélt?] Jól. Azt mondták, hogy én nem vagyok csángó, én magyar vagyok. Nem hagyták, hogy mandjam, hogy csángó vagyok. Tartattak jól. Béfogadtak. Nem vót probléma.⁷¹

Érdekesnek tartom, hogy a magyarországi tapasztalatokra vonatkozóan az egyik faluban készült interjúkban ehhez hasonló (a mítosznak megfelelő) viszonyulásokról nem volt szó. Könnyen lehet, hogy az előbbi egy rétegspecifikus, „értelmiségi” viszonyulásra utal.

⁶⁸ 41 éves nő, 2020. augusztus 28. (A)

⁶⁹ 41 éves nő, 2020. augusztus 28. (A)

⁷⁰ PETI: A csángómentés szerkezete és hatásai..., 138. p.

⁷¹ 45 éves nő, 2015. április.

„S aztán kimentünk mi, a románok.” *Hogyan utaltak magukra a csángók a magyarországi vendégmunka kontextusában?*

Csángó vendégmunkások igen gyakran hétvégi, alkalmi munkavégzés, ún. fusizás keretében kerültek kapcsolatba magyarországiakkal. Beszédük alapján a helyiek azonnal felismerték idegen voltukat, de a vendégmunkások beszámolóí szerint sokan nem tudták beazonosítani őket. Készítettem interjút olyan vendégmunkással is, aki tizenvalahány évig ugyanannál a cégtulajdonosnál, ugyanazon településen végzett magyarországi vendégmunkája alatt egy másik faluból származó társával a helyiek számára értelmezhető identitást építettek ki. A Magyarországon dolgozó csángó vendégmunkás többsége, amikor magára utalt általában a *csángó*, a *román* etnonimeket használta, időnként ezeket változtatva ugyanazon interjú alatt, függetlenül attól, hogy olyan településről származik, ahol a csángó több kommunikációs helyzetben is használatban van, vagy ahol a csángó nyelvhasználat alkalmi jelentősen visszaszorultak.⁷² Ezért is volt érdekes egy 1986-ban született, Szeret menti faluban élő csángó férfivel készített interjú, amelyből az derült ki, hogy vendégmunkája alatt *magyar csángókként* utalt magukra. A Magyarországon megjelenített identitásuknak legfőbb eleme a megbízható munkaetika volt, mint ahogy az a következő interjúrészletekből is kitűnik. A fiatal férfi a helyi magyar munkásokkal szemben úgy határozta meg magukat, mint akik a felvállalt munkát sokkal gyorsabban és nem melleleg olcsóbban megcsinálják. A munkában tisztességes, mindent bele adó hozzáállás, segítő magatartás a csángó identitás gyakran hangoztatott eleme, amelyet a csángók nem ritkán vidéki-nagyvárosi, illetve csángó-román megkülönböztetésben is használnak.⁷³

1. *Vannak itt fiúk, olcsón dolgoznak, tisztességesek. Tudjuk azt, hogy egy nap alatt ezt megcsinálják. Ez nekik sokat számított, hogy ez, magyar csángók ezt egy nap alatt megcsinálják. A magyar két nap után, vaj izé után hogyha úgy vót... mert a magyar dolgozott például, milyen meleg van most, egy órát, kettőt, hármát, négyet, s többet nem jött. Nem dolgozott, mert meleg vót. De miük viszont tudtuk azt, hogy hónap nem tudunk jönni, mert kell menjünk a céghez. Akkor ma bé kell fejezzük. Akkor annyit maradtunk, hogy béfejeztük. [Ezt hogy magyar csángók, ezt ti mondtátok magatokra, vagy ők mondták, vagy ott a cégnél?] Nem. Miük mondtuk magunkra. [Ti mondtátok magatokra.] De viszont ők is felismerték a beszé-*

⁷² A csángók magyar nyelvismeretéről generációs lebontásban minden egyes falura vonatkozóan L.: TÁNCZOS Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismerete 2008–2010-ben, In: Uő.: *Madárnyelven...*, 29–108. p.

⁷³ L. PETI: Migráció és az etnicitás politikája..., 315. p.; Uő.: „Nem lehetünk mindannyian... tradicionálisak.” Nyelvi interakciók, változó identitások – moldvai csángók nyugat-európai migrációban, In: JAKAB–PETI (szerk.): *i.m.*, 563–581. p., 570. p.

düinköt. Megmondták, hogy nem vagytok itteniek, honnan... Mű mondtuk, moldovai csángók, Erdély, izé, ki honnat. [...] Hárman vótunk, de mind a hárman máshonnat. [A székelyudvarhelyi...] A székelyudvarhelyi, vótam én, s a somoskai gyerek.⁷⁴

2. Elmentünk most, a főnök adott egy kuncsaftot, hogy ennél le kéne szigetelni a házat. Szombaton vasárnap. Annak az illetőnek vót egy barátja. Aszandta. Figyeljete, mit csináltok szombaton? Hát pihe-nünk. „Pihentek? Nézzétek, lenne egy barátomnak krumplit ásní.” Vagy lenne barack szedni. Vaj lenne körteszedni. Vaj lenne szőlő. Vaj... mindig vót valami. Mindig, mindig. Hogy jött a szezon, úgy mentünk. Mindig. Vaj fát termeltünk, fát vágtunk. Mindig. Tudták azt, hogy a magyar csángók olcsóbbak mind az ottaniak. Főleg öre-geket segítettünk nagyon sokat.⁷⁵

Vannak etnográfiai adatok arra, hogy a csángó vendégmunkások külföldön adott helyzetekben ugyanúgy megkülönböztetik magukat az ortodox románoktól, mint ahogy otthoni környezetben is explicit etnicitáshatárt tartanak fenn olyan falvakban, ahol jelentősebb számú ortodox közösség él csángókkal együtt, vagy éppen vegyes ortodox-csángó faluról van szó, abban az esetben is, ha az illető csángó közösségben már nem vagy csak alig beszélnek a csángót.⁷⁶

S akkor ugyé az öcsém előbb nállik dolgozott, aztán mondtá, né, van egy húgom, izé, nővérem, aszondja, takarítani valamit? Ó, aszondja, az jó lenne, nekünk lenne szükségünk egy takarításra. De úgy kezdte, hamarább, aszondja egy nagytakarításra lenne szükségem. Akkor odamentem, volt egy háromszintes lakásuk, onnan kezdtem, egy másfél hetet ott takarítottam, de minden nap. De ablaktól pucolva, mindent, mindent. Én mindent megmozgattam. Akkor nem tetszett neki. Azt mondtá az öcsémnek, hogy nagyon jó, de lassú. Hogy valahogy úgy látta, hogy lassú. Há persze, ha mindent megmozgatsz, annak üdő kell. Amikor már vége lett, azt mondja, hogy Fábika [álnév], aszondja, hogy én bánom azt, amit neked én kiszóltam, hogy nagyon jó, de lassú, de aszondja, maradhat tovább nálunk, lesz, aszondta, minden héten egy napja meglesz. De aszondta, én szóllak még a haveroknak, ennek, annak. Aszondta, valamit kell csinálni, hogy legyen az egész hétre munkája. S akkor ugyanúgy. Az egyik volt a szomszédja, azok orvosok voltak, akkor így ajánlattak egymásnak. Az egyik ott dolgozott a parlamentben dolgozott, egy ilyen nagy darab néni volt, aki nem tudott mozogni, annál tényleg

⁷⁴ 35 éves férfi, 2021. július 25.

⁷⁵ 35 éves férfi, 2021. július 25.

⁷⁶ L. PETI: Migráció és az etnicitás politikája...., 311. p, 315. p.

szükség volt, ugye, ah nem tudott dolgozni. S volt egy román csaj, de nem szerette, hogy... Miután elment a takarításból, akkor ő még kellett vegye, szedje le a pókhálókat, meg ilyeneket. Hát akkor mire fizetett, nem?⁷⁷

Összegzés

Az interjúrészletekben megjelenő helyzetek elemzéséből rálátást nyerhettünk arra, hogy a csángók magyarországi vendégmunkájuk idején hogyan élték meg a hozzájuk való viszonyulásokat. E tapasztalataik meghatározóvá váltak abban is, hogy a csángó vendégmunkások hogyan reflektáltak a saját helyzetükre Magyarországon, milyen stratégiákat alkalmaztak a vendégmunkázás „típushelyzeteiben” (határátlépés, a nyilvánosság visszatérően használt terei, munkavégzéskor kollégákkal, illetve lakhatás/munkavégzés munkaadókkal stb.) velük kapcsolatba kerülő személyekkel való interakciók során, de azt is, hogy milyen Magyarország-képpel maradtak hazatérésüket követően.

A moldvai csángókat Magyarországon az erdélyi magyarokhoz képest kevesebb kontextusban azonosították a magyar etnicitással, mint láttuk, a legtöbb esetben román etnicitással látták el őket. Az interjúkból ugyanakkor azonosítani lehetett néhány olyan szituációt, amikor a csángókat magyar etnicitással ruházták fel (például a csángó asszonyok iránti empátia, nyelvük egzotizálásának tendenciája, moldvai kultúraszervezők segítségével toborzott csángó munkaerő, a csángó vendégmunkások Moldvában történő meglátogatása stb.).

A csángó vendégmunkások másságának magyarországiak által/Magyarországon történő lereagálása a csángó etnicitást formáló tényezővé vált. Egyrészt megerősítette azokat a sémákat, amelyben a hagyományos csángó etnicitás szerveződött, ugyanakkor az etnicitás, új instrumentálisan használt változatai (például *magyar csángó*) is megjelenhettek. Emellett a csángók magyarországi tapasztalatainak jelentős hatása volt arra, ahogy a moldvai csángók a magyar etnikumról jelenleg is gondolkodnak, ugyanakkor kijelölte azt a pozíciót vagy „szimbolikus koordinátákat”, ahonnan a magyar közösségtől való mentális és kulturális távolságot/közelséget mérik.

⁷⁷ 41 éves nő, 2020. augusztus 28. (A)